

A bögözi református templom falképei

Kiss Lóránd

A bögözi református templom falképeinek restaurálását az épület tervezett felújítása tette időszerűvé. A restaurálást több szakaszban végzett részletes falkutatás előzte meg, melynek elsődleges célja a festett falfelületek behatárolása és állapotfelmérése, illetve a befalazott, lappangó műrészletek lokalizálása volt.

A freskókat 1865-ben fedezték fel, a szószéket megvilágító északi hajóablak nyitásakor. 1898-ban, egy javítás alkalmával újra előbukkantak, majd a székelyudvarhelyi Főreáliskola rajztanára, Csehély Adolf kezdeményezésére feltárássra kerültek. A falfestményekről Huszka József a Műemlékek Országos Bizottságának megbízásából több helyszíni akvarellmásolatot és fényképfelvételt készített.

Nem sokkal ezután „mivel semmi intézkedés nem történt ez ideig azok fenntartása tekintetében, két havi várakozás után újra bemeszeltettek... Az 1920-as években újból előtűntek falképnymok a meszelés alól, amelyeket Szigethy Béla és Kassai F. Pál 1930 őszén – a Szent László legenda nyugati falon lévő első, és az északi falciklust záró jelenetén kívül – nagyobb felületen kibontott. ... 1943-ban Dercsényi Dezső, a Műemlékek Országos Bizottsága részéről kezdeményezte a falképek helyreállítását, azonban a háborús körülmények között Farkas Tibor restaurátor 1944-ben csak elkezdni tudta a munkát, folytatására nem kerülhetett sor.”¹ A nyugati hajófal képeit 1966-ban tárta fel Vetési Sándor helybéli lelkész. Ugyanő az északi falon futó fakarzatot átköltözteti a déli falra a festmények láthatóvá tétele érdekében.

A falképek leírása

Az északi hajófalán három egymás alatti regiszter található. A legfelső regiszteren a Szent László legenda töredékes képciklusa, alatta Antinochiai Szent Margit legendája, az alsó regiszterben pedig az Utolsó Itélet látható, ez utóbbi egy későbbi kifestés eredménye. A falképek időrendi sorrendje a következő: legelőször a legfelső regiszter falképei készültek el. A varratok nem mindenütt egyeznek a jelenetek széleivel. A képeket balról jobbra festették. A középső regiszter a felső után került megfestésre, mindkettő freskó technikával. Az alsó regiszter falképei részben freskó, részben szekko technikával készültek. Ezt támasztják alá a vizsgálatok eredményei is. Amint az a kutatás során kiderült és a régészeti ásatások is igazolták, a hajó külső felületét falképek borították, melyekből mára a déli falon egy kis töredék maradt fenn.

¹ Jánó Mihály (2008).

1. kép. Szent László legenda: Szent László búcsúja Váradtól. Restaurálás utáni állapot.

(Az ásatási anyagban úgy a déli, mint az északi hajófal tövében freskós vakolatdarabok kerültek elő.) A déli fal festése a torony felületére is kiterjedt. A hajdani szentély köveit a jelenlegi későgótikus szentély falaiba építették be. Néhány faragott kő felületén fennmaradtak a középkori szentély kifestésének szintöredékei.

A felső regiszter

A Szent László falkép-ciklus a nyugati falon, a torony falfelületén kezdődik, a nagyváradi várból való kivonulás jelenetével. A lovon ülő király kezét koronájához emeli (1. kép).

A kivonulás jelenetében a stilizált váradi vár, a kivonulást jelző kürtös, a vár előtt térdeplő alakok és az áldást osztó püspök alakja látható. A falfestmény bal szélén a vakolatot elsimították, eldolgozták, tehát a kép min-

2. kép.
Bögöz, az északi hajófal
restaurálás közben.

den bizonyosan nem terjedt tovább dél felé. A jeleneteket nem választották el egymástól. A falkép földfestékekkel készült (oxidvörös, okkersárga, szürke, fekete), fehérként meszet használtak. Az alakokat néhány vonallal húzták meg, az ábrázolás nincs túlrészletezve. A következő jelenet már a hajó északi oldalán található (2. kép). A hajó későbbi, gótikus boltozata miatt a falfestmények jelentős része elpusztult. Az északi hajófal első jelenetéből – a felvonulásból – csak az alsó harmad, míg a következő, a kerlési csatát ábrázoló kép nagyobb mértékben maradt fenn. Ezen a lányt elrabló kun alakja látható, aki a király felé nyilaz. A király alakja nagyrészt elpusztult. A jelenet alsó harmadában elhullt harcosok és lovak ábrázolásai vannak. A következő az üldözés jelenete, melyből 2 négyzetméteres felület maradt fenn a lovak lábaival, nagyobb része a 18. században nyitott ablaknak esett áldozatul. Az ablaktól keletre a bírkózás jelenete látható. Ezen nemcsak a király és a kun, hanem a lovak is harcolnak egymással. A következő, jelentős mértékben sérült töredék a lefejezést ábrázolja. Lehetséges, hogy a falkép-ciklus eredetileg a diadalívre is átterjedt, de mint-hogy azt a gótikus korban átépítették, így a feltételezett rész elpusztulhatott.

A középső regiszter

Az északi fal nyugati sarkánál kezdődő középső regiszter Antiochiai Szent Margit legendáját ábrázolja (3–7. kép). Amint az a vizsgálatokból is kiderült a középső és a felső regiszter freskós vakolata azonos, tehát egy periódusban készültek. Ez a megállapítás stilisztikai szempontból is érvényes. Az első jeleneten Olibrius prefektus alakja látható, aki Margit után meneszti szolgáját. A következő Margit Olibrius prefektus elé vitetését

3. kép. Tisztítási próbák a középső regiszteren.

ábrázolja. A pefektus egy lóhereíves záródású baldachin alatt trónol. A harmadik jeleneten az oszlophoz kötözött vértanút két katona ostorozza, a negyedik a kikötött Margitot égő fáklyákkal kínozzák. A következő kép az ablak miatt részben elpusztult, de a megmaradt részletek arra utalnak, hogy szintén a kínzás egyik fázisát ábrázolta. A hatodik jeleneten a kezén-lábán összekötözött Margitot forró vízzel teli üstbe merítik. (A legenda szerint Margit imájára angyalok oldozzák el a köteleket, és sértetlenül mászik ki a vízből). A központi jeleneten az imádkozó Margit látható, feje fölött két, glóriás galamb, és egy szárnyas angyal, jobbán egy katona a tüzet táplálja, balján imádkozó tömeg, mely tanúja a csodának. A következő a gonoszt megtestesítő sárkányon győzedelmeskedő Margit-ábrázolás, két kezében a kereszt jelel. Az utolsó jelenet Margit lefejezése.

4. kép. Antiochiai Szent Margit alakja a Margit legendából, retusálás előtt.

5. kép. Szent Margit másik ábrázolása, retusálás után.

6. kép. Angyal alakja a Szent Margit legendából. Restaurált állapot.

7. kép. Részlet a Szent Margit vértanúsága jelenetéből. Restaurált állapot.

Az alsó regiszter

Az alsó regiszter stilisztikai és készítéstechnikai szempontból különbözik a két felette lévővel. E jelenetek részletgazdagsága, a színárnyalatok közötti finom átmenetek (portrék) sokkal biztosabb, gyakorlottabb kézzől tesznek tanúságot. A falfestménynek bordó előrajza van. A testszín és az arcok az itáliai trecento falképeihez hasonlóan zöldfölddel árnyaltak. A kékes háttér érzetét sötétszürke alapszín felhordásával és az erre felfestett áttetsző fehérrel érték el. A falkép színei fehér (mész), fekete, sárga földszínek széles skálája és zöldföld. Az alsó regiszter jelentős részét egy nagyszabású Utolsó Ítélet jelenet foglalja el, melynek ikonográfiai felépítése a sepsikilyéni (Háromszék megye) unitárius templom déli hajófalának képeivel mutat hasonlóságot. A nyugati falsarok közelében a pártázatos faltól övezett menny kapuja látható. A kisméretű kapu mellett Szent Péter áll, és a mennybe tóduló királyok,

királynék, papok, szerzetes és püspök alakok. Az első, feltehetően egy pápát ábrázoló alakot, kezében kereszties egyházi zászlót tartó szárnyas angyal vezeti. A jeleneteket vékony vörös vonalak választják el. A következő jelenet a halottak föltámadását ábrázolja. A két felső sarokban a feltámadást jelző két, nagyméretű, trombitát fújó szárnyas angyal, alattuk kisebb angyalok nyitják föl a sírok fedelét. A következő jelenetet vízszintes vonal osztja ketté. A felső részen hat apostol alakja, előttük térdeplő szárnyas angyal, kezében Krisztus szenvedéseinek eszközeivel (Arma Christi). Az alsó részen köpönyeges Mária ábrázolás. Mária jobbánál egy kígyó és két egymás melletti kör, az egyikben a nap és a hold, a másikban Jónás játható a cethal torkában. Mária balkezenél glóriás nőalak (Mária?), aki a mandorlás Krisztus felé fordul. E regiszter központi alakja a szívárványon trónoló Krisztus, a Jelenések Könyvének leírása szerint. Jézus balján valószínűleg János Evangélista térdel. A következő jelenet szintén víz-

8. kép. Az üldözés jelenetének töredéke a Szent László legendából. Restaurálás utáni állapot.

szintesen kétfelé osztott, fent hat apostollal, lent egy szárnyas angyallal, aki a megkötözött elkárhozottakat tereli a Leviatán szája fele. A Leviatán előtt kis, glória nélküli alak egy elkárhozott megmentésén fáradozik. A jelenet függőleges vörös vonal zárja. A következő Szent Dorotyia alakja egy másik női szent társaságában. Ezt követi Veronika kendője Krisztus portréjával, Veronika alakja nélkül. Alatta egy kökeretes, szentségtartóhoz hasonló fülke, mely a falkép festése előtt készült.² A következő jelenet egy koronás női szentet ábrázol, mivel hiányos, töredékes, csak feltételezzük, hogy Szent Ilona bizánci császárnőt. Az utolsó jeleneten a falkép töredékessége és a felületet takaró koszréteg miatt restaurálás előtt mindössze glóriás alakok körvonala volt észlelhető.

Az Utolsó Ítélet alatt egymást metsző, különböző színű körökből álló díszítés maradt fenn. Ez feltűnően hasonlít a homoródkarácsonyfalvi szentélyben talált díszítéshez. Ugyanakkor a karácsonyfalvi Szent László ciklus alatti képek a bögozi Utolsó Ítélet falképeivel hozhatók összefüggésbe. A díszítősáv alatt architektonikus elemek – félköríves árkádok – töredékei láthatók. A falképeket ezen a szinten a restaurálás előtt cementes vakolat borította, így nem lehetett megállapítani, hogy, nem tudjuk megállapítani, hogy egy negyedik regiszterről vagy egyszerű díszítésről van-e szó.

A restaurálás ismertetése

A restaurálás első lépéseként eltávolítottuk a lábazati cementes vakolatokat, szabadabbá téve a töredékes lábazati festést. Eltávolítottuk az 1943–44-es vakolattömítéseket,

² Hasonló helyen került elő falifülke Székelyderzszen.

9. kép. Szent László Legendája: részlet az üldözés jelenetéből.

illetve a festett felületet részben takaró vakolat és meszelés-felületeket. A festett felület vizsgálata során megállapítottuk, hogy károsodásának legnagyobb részét a két egymás utáni szakszerűtlen feltárás okozta, sűrű ütés és kaparásnyomok, karcolások sérülések tarkítják. E szakszerűtlen beavatkozásoknak köszönhetően, a festett felület 15–20%-a hiányzik. A feltárás közben kiderült, hogy az 1943–44-es restauráláskor a két felső regiszter alakjait vörös festékekkel „kihúzták”, kontúrozták. Ez a beavatkozás sokkal rajzosabb karaktert kölcsönzött a falképeknek. A megtisztított vakolatszéleket 1:2 mészhomok összetételű, anyagában színezett habarccsal széleztük. A nagyobb vakolathianyokat 1:3 mészhomok arányú habarccsal vakoltuk, több rétegben. Végső vakolatréteggént finom homokból és mészből álló, anyagában színezett, visszakapart felületű vakolatot alkalmaztunk, melynek síkja az eredeti vakolat alatt 2–3 mm-re maradt. Ez a színében, felületében semleges vakolat mintegy háttérként szolgál a töredékes szélű freskónak. A festett felületen belüli kisebb hiányokat szintbe tömítettük. Az esztétikai kiegészítés során a festés hiányait velatura technikával retusáltuk, míg a szintbe tömített részeket tratteggio technikával, vonalkás retussal egészítettük ki. A retusáláshoz akvarellt használtunk, így a kiegészítések visszafordíthatóak, bármikor eltávolíthatók maradnak.

A restaurálás eredményeképpen Székelyföld egyik legépebben fennmaradt falkép-együttese vált értelmezhetővé, ezáltal közkinccsé.

IRODALOM

DÁVID László (1981): A középkori Udvarhelyszék művészeti emlékei. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest.

JÁNÓ Mihály (2008): Színek és legendák. Székely Nemzeti Múzeum, Sepsiszentgyörgy – Pallas Akadémia, Csíkszereda.

Kiss Lóránd

Festő-restaurátor

Marosvásárhely

Tel.: +40-744-478-044

E-mail: kisslori@zappmobile.ro